

Kungsladugård

Historien om Kungsladugård

Kungsladugård är en unik stadsdel, på många vis mer Majorna än Majorna självt då Majornas signum landshövdingehuset finns i större utsträckning i Kungsladugård än någon annanstans. Historien om stadsdelen Kungsladugård är både gammal och lång och handlar bland annat om kungliga ägor, bostadsbrist och ekonomiska kriser men framförallt om Albert Lilienberg och hans syn på stadsbyggnad.

Kungsladugårds namn kommer sig från tiden då gamla Älvsborgs fästning fortfarande utgjorde ett bålverk mot danskar och norrmän. Även på den tiden behövde man äta och en del av denna mat fick garnisonen producera själva. Bland annat höll man kreatur och dessa betade på de kungliga ägorna bakom borgen. Eftersom det var enklare att ha dem i en ladugård utanför själva fästningen så kom denna att kallas Elfsborgs Kongs ladugård vilket sedermera förkortades ner till det mer praktiska Kungsladugård (1). Ängarna där boskapen betade kallades Kungsladugårds ängar och dessa ängar är det som kom att bli den egentliga stadsdelen Kungsladugård. När nya Älvsborgs fästning togs i bruk i slutet av 1670-talet raserades den gamla fästningen medan ladugården fick stå kvar och användes fram till 1716 då Karl XII beslutade att ägorna skulle ligga obrukade för att istället kunna användas för bostadsbyggande.

I en ny stadsplan för Majorna upprättad året efter av J.E. Carlberg hade viss bebyggelse ritats in på ängen men eftersom kungen var upptagen med sina krig och slutligen blev skjuten i Norge ett par år senare så blev det intet av planerna. Sedan hände inte mycket förrän ängarna 1868 införlivades med staden. Helt utan bebyggelse var dock inte ängarna under tiden. Dels fanns viss bebyggelse i Klippan som kröp upp från älven och längs Allmänna vägen. Slottsskogsgatan som är en av Majornas äldsta gator hade också viss bebyggelse, närmast det som idag kallas Jaegersdorffsplatsen fanns en hel del byggnader men sedan tunnade det ut ju längre in åt landet man kom. Även längs den väg som var en fortsättning på Allmänna vägen och ledde bort mot Västra Frölunda fanns en del bebyggelse.

Nere i Klippan fanns det i huvudsak varv, verkstäder och fabriker medan det på ängen mest var frågan om bostadshus. Dock fanns det även här några industrier, bland annat två repslagerier som tydligt syns på kartan från 1872. Men det var alltså inte tal om någon planerad stadsbebyggelse utan snarare en blandning av småhus och gårdar som växt upp efter hand som behovet uppstod.

Bostadsbrist

Under 1800-talets andra hälft exploderar befolkningen i Göteborg och trångboddheten blev stor. Det vi idag kallar bostadsbrist är bara en fläkt mot problemen man då brottades med. Upp till 15 personer kunde få klämma in sig i ett rum och kök.

För att lösa bostadsproblemet fick staden ta till olika nödlösningar som att bygga baracker och hysa in folk i gymnastiksal (2). Men dessa åtgärder var ingen riktig lösning och vid sekelskiftet hade läget blivit riktigt illa. Men precis som idag så kunde politikerna inte komma överrens om det var marknaden eller samhället som skulle lösa problemet.

Medan denna debatt pågick bland de styrande så byggde istället den så kallade marknaden. Privata byggherrar uppförde i spekulationssyfte undermåliga bostäder som hyrdes ut för dyra pengar. Ofta var det fråga om små hus som byggdes på gårdarna till större hus där de fick trängas med uthus och verkstäder. Även riktiga hus uppfördes och ofta då av arbetsgivarna, såväl privata som kommunala och statliga, eftersom de anställda måste ha någonstans att bo. Bland annat Carnegie var en föregångare här och han byggde rymliga bostäder med tillhörande skola, sjukstuga och kyrka nere i Klippan. Men även detta att arbetsgivarna byggde och ägde de hus de anställda bodde i skapade problem då de anställda närmast blev livegna, förlorade man eller bytte jobb så stod också hela familjen utan bostad.

De första planerna

Att man kunde använda Kungsladugårds ängar för bostäder hade man begripit tidigt. Som vi sett gjordes den första stadsplanen redan 1717 av J.E. Carlberg. Nästa man i tur var stadsingenjören H. W. Brandel som 1876 upprättade en stadsplan för bland annat Kungsladugård. Av denna blev det dock inget heller på grund av politiskt käbbel och ekonomiska kriser. Både Carlbergs och Brandels planer var för övrigt helhetslösningar för Majorna i stort och gick mer eller mindre ut på att riva hela rasket och enligt den tidens stadsbyggnadsmode anlägga ett rutmönstrat nät över hela Majorna. Dessa planer innehöll heller inga landshövdingehus utan var förmodligen baserade på stenhus. Detta beroende på att landshövdingehuset inte blev tillättna förrän 1875.

Härnäst att hålla i pennan var stadsingenjören Albert Lilienberg (1879 - 1967). Mellan 1911 - 1914 tog han fram en ny stadsplan som

slutligen fastställdes 1916. Nu var bara frågan om finansiering kvar men på grund av första världskrigets utbrott 1914 så var ekonomin så dålig i Sverige att inte ens de privata byggherrarna ansåg sig ha råd att bygga. Till sist kom då äntligen lösningen genom att Göteborgs stad tog på sig ansvaret att bygga husen, dessa skulle sedan säljas för att staden skulle få tillbaka pengarna eftersom några kommunala bostadsbolag ännu inte fanns som kunde förvalta fastigheterna. Köpare i många fall blev olika bostadsrättsföreningar som var ett nytt fenomen för tiden, ett exempel är HSB som precis hade startat sin verksamhet, men också företag och olika stiftelser köpte fastigheter för att kunna hyra ut lägenheter till anställda och behövande.

Byggandet av Kungsladugård

1917 togs så de första spadtagen och faktum är att Kungsladugård alltså inte är äldre än att det fortfarande kan finnas personer i livet som sett Kungsladugårds ängar med egna ögon. Grävandet slutade först 1937 då Kungsladugård i stort sett var uppfört, dock kom planen att revideras flera gånger under byggandet. Generellt kan man säga att planändringarna medförde att stort och dyrt ersattes av mindre och billigare vilket medförde att alla planerade stenhus försvann till förmån för landshövdingehus. Även områdena med egnahemshus skalades ner. Ursprungligen skulle stadsdelen rymma bostäder för 20 000 invånare men ändringarna och även senare lägenhetssammanslagningar har gjort att den siffran idag är mer än halverad.

Varför gjorde man då dessa ändringar? Det finns inget klart svar på den frågan men en anledning kan vara att de ekonomiska problem som första världskriget medförde gjorde att man inte hade råd med dyra stenhus utan fick satsa på de billigare landshövdingehusen. Politiskt maktskifte är en annan förklaring eftersom vänsterpartierna som kom till makten troligen var mer intresserade av att bygga för sina väljare än för de mer besuttna. Till sist var faktiskt landshövdingehusen uppskattade av alla, rik som fattig, och gick snabbt att bygga varför det förmodligen inte fanns någon större opposition mot ändringarna heller.

Albert Lilienbergs stadsplan

Den plan som Albert Lilienberg utarbetade grundade sig i en skola som såg staden som ett konstverk och genom att använda husen och den befintliga terrängen skulle trevliga, vackra och inte minst omväxlande miljöer skapas. P.O. Hallman, lärare och senare även arbetsgivare till Lilienberg, sammanfattade idéerna i följande rader (omskrivna till modern svenska):

”Man skall anlägga en stad för dem som bor där och använder gatorna i sin vardag, inte för att turister skall hitta lätt eller för fåglarna. En plan skall utformas så att tilltalande utsikter erbjuds den som vistas på marken oavsett om det ur ritningens perspektiv från ovan kan se egendomligt ut. Högst få invånare äger en karta över sin stad och ännu färre använder den under sina promenader utan de flesta går efter sitt minne. Därför bör man, när det ofta är så lätt gjort, anlägga punkter i staden som kan fungera som minnespunkter, undvika enformighet och ge vandraren största möjliga omväxling.”

I praktiken innebar detta att ett fåtal raka huvudgator förbands med mindre bigator som var mer eller mindre krökta för att sakta avslöja nya vyer efterhand man gick. Kvarteren utformades med både oregelbunden form och storlek och dessa grupperades för att skapa större sammanhållna kluster, var och ett med sin egen lilla öppna plats i centrum (4). Ofta lade man också till förträdgårdar till kvarteren och ibland sparades träd, dungar och höjder och andra oregelbundenheter ur den ursprungliga terrängen för att ytterligare öka variationen. På många hus kan man också se en ensam balkong, ett burspråk eller nått annat element som egentligen inte är nått annat än en utsmyckning. Till varje pris ville man undvika monotoni. Lilienberg uttryckte det själv så här:

”Den verkliga stadsplanekonstnären våldför sig inte på naturen och skönhetskraven genom att pressa in den i ett system. Hans arbete är att planera med de naturliga terrängförhållandena som utgångspunkt. Genom att utgå härifrån är hans mål att med sin individuella konstärllighet som hjälp, skapa en stad, som genom sin skönhet bidrar till goda, sunda och glada människor, och genom sin hemtrevnad skapar goda lokalpatrioter.”

Till en början kan Lilienbergs stadsplan inte tyckas skilja sig så mycket från dagens men vid en närmare titt så är dagens stadsdel inte alls den som Lilienberg tänkte sig. Hade hans planer genomförts hade stora delar av Kungsladugård mer påmint om Vasa- eller Linnéstaden. Landshövdingehuset var bara en hustyp av många och stora delar av det som idag omfattar kvarteren mellan Älvsborgsplan, Mariaplan och Slottsskogskolonin bestod av fyra våningar höga stenhushus som inhyste stadsdelens större lägenheter. Längs hela Älvsborgsgatan fanns också dessa stenhushus och gatan skulle forma en pampig entré till Kungsladugård och leda fram till Älvsborgsplan. Där skulle en kyrka resas på höjden men den kom att bli ersatt av Kungsladugårdsskolan. En stor saluhall med torg vid Mariaplan och ett badhus på Gröna Vallen försvann också samt en del andra fastigheter som skulle rymma olika kommersiella och kommunala institutioner. Bakom dessa stenhushus som ju låg utefter huvudvägarna

skulle de mindre pompösa och enklare landshövdingehusen ligga. Det blev även ändringar i de egnahems område som var planerade, det blev fler mindre hus och hela området med småhus som skulle ligga där minigolfbanan idag ligger blev aldrig byggt överhuvudtaget. Även spårvägen blev reducerad, på den ursprungliga planen går en linje genom Slottsskogens ytterkanter som i sin förlängning skulle förbinda Kungsladugård med Linnéplatsen.

Lilienberg själv ville aldrig ha en stadsdel med enbart landshövdingehus utan förespråkade en mycket större variation. Landshövdingehusen var tänkta för de mindre bemedlade med stenhusen och egnahemmen för de som hade det bättre ställt. Han skulle nog också ha reagerat på färgvalen på dagens hus, där det idag i samma kvarter kan finnas hus i olika färger var hans tanke att hålla samman kvarteren med hjälp av färgerna och materialen för att på så vis skapa lätt igenkännliga och kontrasterande kvarter. Lilienberg skulle nog säga att dagens Kungsladugård är lite för enformig och enahanda.

Inte alla tomter hann heller bli bebyggda under Lilienbergs tid utan de efterkommande arkitekterna som hyllade funktionalismen han sätta sin prägel på några kvarter. Exempel på det är de lamellhus med öppna gårdar som ligger längs en bit av Slottsskogsgatan och borta vid Kennedygatan. Dessa arkitekter var inte nådiga mot Lilienbergs idéer och bland annat avfärdades planen för Kungsladugård med orden: "ett romantiskt vansinne...en oekonomisk och ohygienisk stadsplan". Varför man tyckte så sammanfattas i följande uttalande:

"...fördyrande krusiduller på fasaderna, och krusiduller på bostadsinredningen, som även fördyra och därtill samla snusk och damm! Omotiverade kringelikrokar på gatorna, små meningslösa utvikningar på torgen, och så vidare, för att turistherrar och söndagspromenerande överklassfruntimmer skola få romantiska och pittoreska intryck, när de traska runt och bese".

Ord och inga visor alltså! Men man kan tycka vad man vill, en unik stadsdel blev det även om den vare sig blev exakt som Lilienberg eller funktionalisterna ville. Men oavsett det anses Lilienberg idag vara en av Sveriges stora stadsarkitekter både här hemma och i Europa och idag klassas Kungsladugård som ett bostadsområde med riksintresse trots krusiduller och kringelikrokar.s.

Älvsborgs Kongs Ladugård var beläget en bit nedanför själva slottet. Till gården, som försåg slottet med proviant, tillhörde en gång i tiden enorma arealer, bland annat det vi idag känner som Kungsladugård. Av verksamheten återfinns inte många spår, dock står den stiliga träbyggnaden till vänster i bild fortfarande kvar. Fotografiet publicerades i Göteborgs Tidningen 1962 i artikel "Kungsladugård räddas till reservat?"

Slottsskogsgatan 2008 har en något kortare sträckning och har stympats på den sista delen vid Karl Johansgatan.

Fotot visar Kungsladugårds ängar från dagens Sandarna. Till vänster syns de arbetarbostäder som tillhör Carnegies bruk och som till vissa delar fortfarande finns kvar framför vagnhallarna. Rakt fram syns korsningen Allmänna vägen och Slottsskogsgatan med några hus och i horisonten skymtar [Carl Johans kyrka](#). Den raka vita "vägen" mitt på ängen är ingen väg utan spårvägslinjen till Långedrag som byggdes 1905 och alltså är äldre än stadsdelen.

Här syns en tragisk liten sista rest av "Älvsborgs Kongs ladugård", vars verksamhet som haft så stor inverkan på hela Majorna.

Delar av Kungsladugårds ängar år 2008, en grön liten oas i staden.

Långt in på 1900-talet rådde en mycket lantlig prägel i nästan hela Kungsladugård. Här en bild från 1921 när kvarteren vid Älvsborgsgatan anläggs. Foto: okänd.

Fotot visar Kungsladugårds ängar nerifrån Klippan. Troligen är fotot taget uppifrån berget där Gamla Älvsborgs slott ligger. På ängen syns en spårvagn och på andra sidan ängen vid de vita husen går Slottsskogsgatan. Den långsträckt låga byggnaden framför de vita husen är ett repslageri. I förgrunden syns de arbetarbostäder som Carnegie uppförde, många av dessa revs tyvärr när Oscarsleden byggdes.

Slottskogsgatan sedd från Karl Johansgatan vid seklets början. Vid en jämförelse med bilden nedan framgår det att ingen av den gamla träbebyggelsen finns kvar. Bergsknallen i bakgrunden med stugorna på toppen är också borta och troligen är det den plats där Dalheimers hus ligger idag. Foto: Göteborgs Stadsmuseum